

The rebirth of the museum **spänningar, ambivalenser och dilemman**

Lars Göran Karlsson

lars-goran.karlsson@soc.umu.se

Umeå universitet

Anna Lund

anna.lund@vxu.se

Växjö universitet

*Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005.
Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författarna.*

En kulturell omvandling

Det etablerade kulturinstitutionella komplexets ”uppdrag” i relation till kulturarv, kulturförmedling och kulturidentitetsskapande är indragen i en konfliktfylld kulturell omvandlingsperiod med en rad spänningar, ambivalenser och dilemman. I vilken grad den kulturella omvandlingen bara kommer att betyda en transmission, ett överförande, av uppdraget ifråga till nya betingelser eller också kommer att betyda en transformation, en genomgripande förändring och transgression, är en öppen fråga vars svar kommer att bestämmas av hur det komplexa spelet mellan olika sociala krafter, intressen och mobiliseringar avlöper.

Ett moment i det hela, till synes marginellt kanske men ändå symptomatiskt, är att en stor del av de statliga museerna har ålagts gratis inträde och ekonomiskt kompenserats av staten för detta. Här skall, antydningssvis och dessvärre alltför kortfattat, den kulturella omvandlingen och några av dess inbyggda konflikter problematiseras. Omvandlingen, dess tendens och inneboende ”rationalitet”, bör förstås i relation till det sociokulturella kampfältet och samtida kulturteoris begreppsliggörande av den ”kulturkamp” eller det ”kulturkrig” som där pågår. Avsikten här är att via några omedelbara aspekter och genom att resa några öppna frågor försöka ställa omvandlingsprocessen på sin spets, kulturteoretiskt, men också praktiskt-politiskt. Går det att vidga tillgängligheten och fördjupa respekten för den publika smaken i all dess kultursociologiska komplexitet och maktpolitiska komplikation utan att den kulturella och/eller konstnärliga ”kvaliteten” samtidigt åsidosätts? I vilken grad tar omvandlingen formen av en appropriering, expropriering eller usurpering av en kulturkamp ”von unten”, det vill säga en maktpolitisk manöver ”von oben” i samtidens sociokulturella samtidighet? Omvandlingen ifråga handlar inte bara om en, maktpolitiskt sett, mer eller mindre harmlös förskjutning i kultur- och konstbegrepp, som man lätt kan förledas att tro. Den berör mera djupgående motsättningar och konflikter i tiden och i ett helt system av samhällelig under- och överordning, ”governmentality” och subtila symboliskt-kulturella mekanismer och processer. Analysen och förståelsen av denna omvandling borde inte vänta på vingslagen av Minervas uggla.

Argument och sociopolitisk situering

Olika argument eller röster har höjts kring de risker och möjligheter som reformen med fri entré på de statliga museerna¹, här förstådd som ett moment i en konfliktfylld förändringsprocess, innebär. Kulturministern och nyhets- och kulturredaktörer, liksom vetenskapliga experter och specialister, yttrar sig om museernas nya uppdrag och skepnad och en mera publiktillvänd och samtidsrelaterad utställningsverksamhet. Tydligt är att rösterna som uttalar sig om publik, utställningsverksamhet och marknadsföringsarbete avslöjar något om situationer i det sociopolitiska och sociokulturella rummet och motsvarande intressen av att bevaka och vidmakthålla eller omvandla dominerande konventioner och praxis. Rösterna och argumenten representerar olika förhållningssätt till förändringsprocessen och vad den aktualiserar och lämnar rum för. Grovt polariserat finns det i den samtida museipolitiken en spänning mellan förnyare och traditionalister där frågan ställs om museet som "föremålsbevarare" kontra som en öppen mötesplats mellan utställningar och publik, mellan dåtid och nutid, mellan å ena sidan ett mera statiskt kulturarvsbevarande och uppvisande och å andra sidan ett mera dynamiskt kulturarvsbrukande.

Utbildnings- och kulturminister Leif Pagrotsky menar i en intervju i DIK forum (nr 3-05 s. 5) i relation till sin personliga biografi och de kulturpolitiska målen att den socialdemokratiska kulturpolitiken har "ett intresse och engagemang för att göra kulturen tillgänglig för fler". Som exempel på en konkretisering av denna politik anges just införandet av fri entré på de statliga museerna. När intervjuaren frågar om de problem som förknippas med reformen, till exempel ökade kostnader för lokalvård och säkerhet, säger Pagrotsky att "Det är viktigt att komma ihåg att museerna är till för publiken som kommer och vi hoppas att museerna och dess personal ska se möjligheterna och inte bara svårigheterna".

Claes Arvidsson, ledarskribent på Svenska Dagbladet, menar att det finns en fara i att museerna blir, eller redan är, för politiskt styrda (SvD 050128). Han pekar på Världskulturmuseet som exempel på ett socialdemokratiskt projekt och resultat av "flirten med antiglobaliseringsrörelsen" och beskriver dess verksamhet med orden "Icke överraskande handlar det om könskamp, nykolonialism, globalisering, konfliktfyllda ämnen, livslångt lärande och att besökarna delar med sig av sina kunskaper" avslutat med ett "Suck." Arvidsson menar att socialdemokratin bara är intresserad av kulturarv som är "politiskt relevant". Tillgänglighet och fria entréer uppvärderas och prioriteras på bekostnad av ansvaret att "förhindra att omistliga kulturföremål förstörs" samt att garantera "museernas möjligheter att producera utställningar i toppklass". Historiska museets (dåvarande) chef, Kristian Berg, lyfts fram som en symbol för ett museum i tiden som inte är intresserad av kulturarvet, som antas följa den kulturpolitik som Arvidsson anser vara "politiserad" och som uppvisar ett "genuint ointresse för bevarandet av det svenska kulturarvet".

Kerstin Lidén, professor i arkeologi vid Stockholms universitet, anser också att museipolitiken har blivit för "politiserad" (SvD 050210). Idén om inrättandet av ett utanför universitetet fristående institut för övergripande kulturarvsforskning kritiserar utifrån misstanken att det inte kommer att handla om fri forskning på vetenskaplig grund. "Är det så att man vill öka den politiska styrningen över kulturmiljövärdningsforskningen, och verka för en ideologisk kulturmiljöforskning?" Mats Burström, likaledes professor i arkeologi, men vid Södertörns högskola, menar däremot och dagen därpå (SvD 050211) i samma ärende att inrättandet av ett fristående institut är en god idé som kan komma att komplettera universitetens kunskapsproduktion. Hans förhoppning är att ett sådant institut kan verka över gränserna mellan teori och praktik och traditionella ämnesdiscipliner. Burström är också positivt inställd till Historiska

1 Följande museer omfattas av frientréreformerna: Arkitekturmuseet, Armémuseet, Etnografiska museet, Flygvapenmuseum, Hallwylska museet, Historiska museet, Livrustkammaren, Marinmuseum, Medelhavsmuseet, Moderna museet, Musikmuseum, Myntkabinettet, Nationalmuseum, Naturhistoriska Riksmuseet, Nordiska museet, Sjöhistoriska museet, Skoklosters slott, Världskulturmuseet och Östasiatiska museet.

museets arbete med att integrera samtidskonsten i kärnverksamheten, vilket många andra har uttryckt sig kritiskt gentemot. Burström menar att ”I dagens hårt drivna vetenskapliga specialisering är många forskare blinda för att deras frågeställningar och intresseområden ingår i ett vidare kulturellt fält”. Istället för att nedvärdera betydelsen av nya arbetsformer anser han att de borde ses som ”kreativa försök att vidga den kulturarvsvetenskapliga horisonten för såväl forskare som allmänhet”, alltså ”Att våga tänka nytt är viktigt – också för att värna det som är gammalt”. Mikael Jakobsson, fil dr i arkeologi och chef för Enheten för samlingarna på Statens historiska museum, vill understryka (SvD 050222) att det är viktigt att det kulturpolitiska uppdraget tas på allvar i termer av ”att bättre nyttja historia och kulturarv som en demokratisk resurs”. Detta menar han är ett komplicerat uppdrag och ett nytt institut skulle kunna bidra till en fördjupad relation mellan akademisk kunskap och samhällets behov.

Det finns en rädsla för ökad politisering av museernas verksamhet och ett hot mot den ämnesspecifika forskningen utpekats. Särskilt Historiska museets utveckling av sin kärnverksamhet visavi samtidskonsten får klä skott för vissa ledarskribenters och akademiska experters oro eller irritation. Lars Lönnroth, professor i litteraturvetenskap och bland annat författare till böcker om fornnordisk litteratur, svensk och internationell kulturarvstradition, skriver i sitt inlägg i debatten (SvD 050228) angående Historiska museets verksamhet att ”Istället vill man ha politisk korrekthet och nutidskonst och installationer med budskap som inte har ett förbättrat dugg med forntid och medeltid att göra”. Hans Bielenstein, Dean Lung-professor emeritus i kinesiska vid Columbia universitetet, upprörd och arg över museernas förändrade roll, hävdar (DN 041220) efter ett besök på Östasiatiska museet att museet undantränger sina världsunika samlingar, exempelvis av gamla kinesiska bronser, till förmån för en ”ytlighet och smaklöshet” i utställningsverksamheten, exemplifierat med Manga, moderna serieteckningar gjorda av unga japaner. Uppfattningen är klar. ”Ett museums uppgift är att undervisa och upphöja. Östasiatiska uppfyller inte längre dessa krav. Dess utställning skulle möjligen uppskattas i Grönköping. I Stockholm är den en förolämpning mot publiken.”

På Dagens Nyheters ledarsida diskuteras museipolitiken i relation till ett spänningsfält mellan å ena sidan en plats för demokrati och bred tillgänglighet och å andra sidan en plats där vetenskaplig forskning och spetskompetens har ett egenvärde. I en ledare (041220) understryks att ”Det ligger inbyggt i museernas uppdrag att de måste balansera mellan dessa poler”, det vill säga bred tillgänglighet kontra ansvar för ett utbud för ett mera sparsmakat intresse.

Rösterna eller argumenten representerar olika sociopolitiska och sociokulturella intressen och situationer. Omvandlingens betydelse eller laddning, sociopolitisk och sociokulturell, varierar i relation till skilda sociala positioneringar (Bourdieu, 1995 s. 49-82). Omvandlingen ifråga representerar, består i och aktualiserar, fortsatt med ett bourdieuinspirerat perspektiv, en rubbning av ett kulturellt kampfält och den produktion, cirkulation och konsumtion av symboliskt kapital som där utvecklas. Det handlar om hur det symboliska kapitalet ackumuleras, konsekreras och konverteras till medel för makt, maktutövning, över- och underordning. En självklarhet i sammanhanget är att makten över samtiden har den som har makten över historien och bilden av oss själva och vårt ”öde”.

”The uses of culture” som nyckel

Hur ska man betrakta denna pockande vad man skulle kunna kalla ”rebirth of the museum” med alludering på Tony Bennetts klassiska studie *The Birth of the Museum* (1995)? Bennetts studie handlar om det museum som växte fram med den moderna nationalstaten och moderniteten, där museet avskilde sig från marknader och festivaler och blev till ett instrument för sin tids disciplinerande upplysnings- och bildningsprojekt i relation till framväxande framstegsideologi, samhälleliga ramverk och maktordning. Också dagens museipolitik måste ses i relation till att varje tidsepok har behov av sin tids museum eller museimedium. Den vid varje tillfälle ifrågavarande ”use of culture” är inte statisk. Kulturens institutionalisering och dess

praxis speglar vad som är kultur, det vill säga vad som räknas till kultur och vad kultur egentligen "gör", sätts att "göra", kommer att "göra". Omvandlingen, som en "rebirth", kan, på gott och ont, ses som ett uttryck för utvecklingen mot en mer reflekterande "use", ett mer reflekterande museum, där det finns en större öppenhet kring reflexivetsfrågor och identitetsutveckling, påkallad av samtidens nödvändigheter i termer av social sammanhållning och stabilitet, dynamisk utvecklingskraft och så vidare. Världskulturmuseet är ett exempel på tillkomsten av ett museum i tiden, i tiden såväl som symptom och medium, som öppnar upp för nya sätt att vara besökare på, men också för ett nytt samhälle, en ny samhällsgemenskap, med en ökad bredd i vad som ställs ut och med en invitation till en publik utan spetskompetensen och specialintressen. En publik som inte längre skall fogas in i en given ordning, identitet eller nationalstatlig enhet, utan som istället underförstått behöva känna sig hemma i ett samhälle där variation är en framträdande realitet och nödvändighet. Där olikhet erkänns som fundamental och tanken om enhetliga medborgare successivt lämpas överbord. För vår tids museer är framsteg något annat än främst teknisk utveckling eller beteendemönster präglade av den modernistiska erans normativitet. Samtidigt kan man i viss mening se en återgång till "the fun-fair", museet som upplevelse och konsumtionsvara, för att inte säga "terapi" för alla de val och möjligheter, med åtföljande känslor av osäkerhet, som är karaktäristiskt i den tid som Giddens bland andra kallar senmodernitet (1996 s. 3). År 2006 har proklamerats som Mångkulturår. Kulturministern har understrukt (DIK forum, nr 3-05 s. 6) vikten av en sådan satsning, bland annat med referens till den kartläggning av (monokulturellt) svenskt kulturliv som Mångkulturellt centrum i Botkyrka presenterat. Pagrotsky sammanfattar punkterna i denna och konstaterar att "Den ger en dyster bild av ett kulturliv där invandrare är kraftigt underrepresenterade, och där kulturen till övervägande del är storstadsfixerad".

Kristian Berg, chef på Historiska museet under de senaste turbulenta åren fram till sommaren 2005, säger i en söndagsintervju i Dagens Nyheter (DN 050123) att museers uppgift, även historiska museer, är att verka i samtiden. Museet ska inte vara ett "arkeologiskt centralmuseum med uppdrag att visa Sveriges nationella ursprung". Han finner denna tanke "otidsenlig och inte speciellt relevant". Utgångspunkten måste istället vara samhällets behov nu och museet har inte minst ett ansvar att motverka främlingsfientlighet och rasism. För Berg är minne och identitet i relation till historia och samtid viktiga att integrera i utställningsverksamheten. Den basutställning om Sveriges förhistoria som är under tillkomst gör enligt Berg "inte anspråk på att ge en 'sann' bild av förhistorien". Istället handlar det om en "tolkning som vi kan stå för nu". Denna tolkning skall enligt Berg ha flera ämnesingångar, arkeologi, idéhistoria och religion för att nämna några. Sin ambition uttrycker Berg med att säga att "Jag vill bredda museet så att det speglar historien ur fler infallsvinklar än den arkeologiska". Ståndpunkten är att historiska föremål utan en berättelse och ett sammanhang är ointressanta.

Senare tids museipolitik har enligt Tobias Harding pol mag i statsvetenskap och verksam vid Tema Q, Linköpings universitet formats efter det svenska samhällets mångkulturalitet och politiska kulturpluralism (SvD 050217). Museernas bevarande av "äldre tiders kultur" har visat sig vara en konstruktion och något som "institutionaliserats på de stora svenska museerna och i de kulturminnesmärkta byggnaderna som ett monument över en genuint svensk historia" (ibid.). Det 1800-tal som "flera av de stora museerna" härrör från behövde en historia skriven "för att passa en mera enhetligt 'nationell' bild av det förflutna" (ibid.). Harding menar att denna "historia" inte duger längre och underförstått att dess utslutande "enhetlighet" inte längre kan brukas. Han pekar på två nya myndigheter nyligen instiftade av regeringen i syfte att "påverka integrationen av nya grupper i den svenska kulturen", Forum för levande historia och tidigare nämnda Världskulturmuseet i Göteborg. Eftersom integration inte är en ensidig process krävs också en museifunktion för förändrad "svensk" självuppfattning och omförhandlade "svenska" identiteter, genom nämnda museer, i ena fallet "genom att

rikta blickarna mot den egna historien” och i det andra ”mot vad som uppfattas som främmande” (ibid.).

Nödvändigheten av att ge rum för en mångfald och tidigare exkluderades röster och berättelser aktualiserades bland annat vid svenska Museiveckan 2004 och följer en internationell trend. Kenneth Johansson, kulturchef i Göteborg betonade vid nämnda museivecka att ”Vi har haft romer i Sverige i 500 år, men de är inte representerade i den akademiska världen. Hur kan vi göra en utställning om dem utan att låta dem vara med och berätta, och hur kan vi göra en utställning om fångelser utan att låta fångar vara med och berätta. Det sänker inte sanningskravet, snarare tvärtom” (DN 050405). Majoriteten av museerna i USA strävar mot ett mångkulturellt synsätt och frågan om hur de svenska museerna ska greppa ”vår egen multikulturella verklighet” påtalas som ”en av de hetaste i vår egen museivärld”. Lonnie G Bunch, chef för Chicagos Historiska museum och doktor i amerikansk och afroamerikansk historia, intervjuas i nämnda artikel och menar att de museer som lyckas med att integrera ett nytt multikulturellt synsätt i museiverksamheten öppnar upp för ”nya möjligheter, nya vetenskapliga infallsvinklar, nya ämnen, nya publikgrupper och nya möjligheter att få pengar”. Nya grepp skapar samtidigt ofta stora spänningar. Ingela Lind rapporterar från grannlandet Norge (DN 050306) där flera statliga museer samlats under en hatt och där ansvarige chef, svensken Sune Nordgren, kommit att kritiseras för en utställning som presenterat ”nationalhelgonet Munch” tillsammans med Cezanne, Picasso och Degas, alltså för att en nationell ikon sätts i utomnationellt sammanhang ”i stället för att trona i ensamt majestät”. Nordgren har, rapporterar Lind, kallats för ”en arrogant svensk som vill göra Nasjonalgalleriet till ett dödsbo”. ”Dödsbo” måste här underförstås i relation till ett museum som medium för norsk nationell identitet.

Med en ökad beredvillighet att öppna upp för ett mångkulturellt perspektiv följer också ett ökat intresse för publikreceptionen, hur museernas utställningsverksamhet tas emot av sina besökare. I en artikel i Svenska Dagbladet (SvD 050116) noteras att Riksantikvarieämbetet och Historiska museet efterlyser en ämnesöverskridande forskning som belyser ”hur kulturarvet används, om hur historia förmedlas och uppfattas, hur utställningar bör utformas”, liksom ”hur kulturarvssektorns arbete tas emot och värderas i samhället”. Den forskning som dominerar fokuserar på arkeologi, ämnesspecifika kunskaper och konsthistoria. Den övriga forskning som efterlyses har att göra med pedagogik och kommunikation, till exempel kring frågan om hur skolan påverkas av den ”nya” museiverksamheten. Vad som efterlyses är en bredare kulturarvsvetenskaplig forskning och forskningsinstitution, en kontroversiell sak vilket tidigare här påpekats. På agendan ställs i ökande grad frågan om kulturens och kulturarvets ”uses”, hur det fungerar när de i olika avseenden helt enkelt brukas.

Ambivalenser och dilemman

Publikmässigt, mätt i antal besökare, är reformen med fri entré en succé. Från 2004 års första kvartal till 2005 års första kvartal har de statliga museer som vid årsskiftet infört fri entré haft en ökning med 115 procent. Från 367 000 till 790 000 besök (Kulturrådet 2005). Vilka ambivalenser och dilemman inryms i denna utveckling och nya realitet? Museerna balanserar naturligtvis på en knivsegg. Hur skall kvalitet och spetskompetens vägas mot det publika närmandet? Vilket pris riskerar att betalas i termer av populism och ytlighet, när museernas legitimitet i ökande grad knyts till besöksiffror? Finns en risk att hela projektet kollapsar? Etablerade rutiner, gängse praxis och sätt att tänka kring utställningsverksamhet, marknadsföring och publikarbete ifrågasätts. Rädslor, osäkerhet och känslor av otillräcklighet väcks till liv när nya sätt att bedriva museiverksamhet aktualiseras, när vad ett museum är inte längre är givet.

Eva Bäckstedt, skribent vid Svenska Dagbladets kulturredaktion, kommenterar (SvD 050224) den svenska museiverksamheten med kommentaren att ”det omtalade paradigmskiftet börjar kännas olustigt”, det vill säga, något tillspetsat, att användningen av kulturarvet och mångfalden av berättelser, till skillnad från bevarandet av ett enhetligt kulturarv, ses som

den centrala uppgiften. Hennes olustkänslor bottnar i upplevelsen av att museirepresentanter, hon exemplifierar med arkeologiprofessor Mats Burström och historiska museets chef Kristian Berg, ifrågasätter möjligheten till och betydelsen av sanning, äkthet och autenticitet. Det som oroar Bäckstedt är risken att "kulturavspotts i fortsättningen ska hålla inne med sina kunskaper, och låta oss icke-proffs hålla till godo med Riket och andra sagor".

Även en mer publik och publiktillvänd inriktning måste arbeta med kvalitetskrav och expertkunskap. Men frågorna är ändå vems perspektiv ska råda, vems historia skall visas och vilken kultur, vilket kulturarv, det är som skall utpekats, samlas, presenteras och brukas, i vems intresse, i vilka sammanhang och med vilka uttrycksmedel? Det komplexa och konfliktfyllda i sammanhanget antyds bland annat av den undersökning som tidigare nämnda Lonnie G Bunch pekar på (DN 050405) som visar att 90 procent av vita amerikaner inte anser att det är till någon nytta att fördjupa sina kunskaper om slaveriet och 80 procent av svarta amerikaner ansåg att slaveriet enbart angår dem och inte de vita. När kultur blir till kulturer, när *en* berättelse blir till många, när bruket av kultur relativiseras och kulturinnehållet, de uttrycks-sätt som används och de publikgrupper som kommer till museet blir mer varierat, så blir museet en mindre given storhet, mera mångtydig och komplex. Demokrati och mångfald i ett perspektiv kan parallellt vara översitteri, exotism, stereotyp kategorisering och diskriminering i ett annat. Detta kan lätt också ställas på sin spets när samtidskonstens speglingar och problematiseringar lyfts in i museikontexten. Dan Jönsson reser frågan (DN 050212) om det inte var "fel" av Världskulturmuseet att plocka ner Louzla Darabis kontroversiella verk, men kanske "lika fel att" överhuvudtaget sätta upp den. Darabis verk *Scène d'amour* ingick i en av Världskulturmuseet allra första utställningar, vars ambition var att skildra hiv och aids. Verket knyter en samlagsscen med en Koranvers och togs ned efter häftig kritik från vissa islamska röster. Jönsson frågar sig "vad händer med en algerisk målning när den blir världskultur?" och påpekar "Vilket ljushuvud var det som kom på att Louzla Darabis 'Scène d'amour' – kärleks-scenen med koranverserna – skulle passa på aidsutställningen på Världskulturmuseet i Göteborg?". Tilläggas bör att det kanske hade varit värt att ha en språklig översättning och tolkning kopplad till Koranversens betydelse och innebörd. Världskultur är inget problemfritt begrepp. I detta begrepp ryms också den "romantiska idén", skriver Jönsson, "om alla mänskliga kulturformer som besläktade och därmed jämställda". Vad händer, frågar sig Jönsson, när "inre motsägelser – eller önskade konsekvenser" gör sig gällande? Vad händer om världskulturalismen lämnar fältet öppet för extrema rörelser eller "avslöjar sig som en upphottad version av gammal unken orientalism"? Jönsson avslutar med följande kommentar till världskultursatsningen: "En kultur som vägrar erkänna konflikter som naturliga är också den som säkrast bäddar för dem."

Ambivalenser och dilemman är nära förknippade med de konflikter som aktualiseras när nya berättelser berättas och installeras institutionellt. Komplikationerna kan exemplifieras med Bobos (2003) analys av det sätt på vilket filmen *Purpurfärgen (The Color Purple)* i regi av Steven Spielberg togs emot 1985. Förlagan var den afroamerikanska författarinnan Alice Walkers bok med samma titel. Filmen blev en stor publiksuccé. Men tolkningarna av dess sätt att representera afroamerikaner varierade högst betydligt. En del kritiker ansåg filmen vara en av de mest rasistiska beskrivningar av svarta sedan *The Birth of a Nation* från år 1915, medan andra, till exempel afroamerikanska kvinnor, omvänt ställde sig mycket positiva till filmens bild. Den negativa kritiken centrerades kring den uppfattningen att afroamerikaner överlag beskrivs som mindre ansvarsfulla, sexuellt lättsinniga och perversa. Särskilt svarta män menar man beskrivs mycket negativt, som råa och brutala. Därtill berör inte filmen klassfrågan, det vill säga socioekonomisk utsatthet och underordning. Svarta män, liksom vänsterskribenter, akademiker och journalister var till skillnad från den breda publikens kvinnor av afroamerikanskt ursprung kritiska till filmen. En kvinnlig professor i afroamerikansk litteratur kommenterar exempelvis filmen på följande sätt: "Spielberg juggles film clichés and racial stere-

otypes fast and loose, until all signs of a Black feminist agenda are banished, or ridiculed beyond repair” (ibid. s. 306). En förklaring till att filmen, trots sina klichéer, blev omtyckt formulerades av en journalist på följande sätt: “For Black viewers there is a schizophrenic reaction. You’re torn in two. On the one hand you see the character of Mister and you’re disturbed by the stereotype. Yet, on the other hand, and this is the basis of the appeal of that film for so many people, is that the women you see in the movies, you have never seen Black women like this put on the screen before. I’m not talking about what happens to them in the film, I’m talking about the visual statement itself” (ibid. s. 307).

Det var som redan nämnts främst afroamerikanska kvinnor som tog *Purpurfärgen* till sitt hjärta. Bobo påpekar att en åskådare förstår en film (eller museers utställningar) mot bakgrund av sin plats i och kunskap om den värld i vilken personen lever sitt liv. Också den kulturform som berättelsen presenteras genom är av avgörande betydelse. Man lämnar helt enkelt inte sin sociala historia och självförståelse hemma när man går på bio (eller museet). Den vanligaste kommentaren hos de afroamerikanska kvinnor Bobo talat med var ”finally, somebody says something about us”. Denna direkta känsla av identifikation skapar hos dessa kvinnor en stark upplevelse av filmen. Inte minst därför att de inte är vana att få sin historia berättad. Det hela vittnar om hur de har vuxit upp i ett kulturellt landskap där de har varit omgivna av vita människors liv, kärlek och öden. Och med *Purpurfärgen* fick de äntligen en berättelse från Hollywood om sitt eget liv och sina egna erfarenheter. Även om *Purpurfärgen* skapade stereotypa bilder av afroamerikaner så var det inget som de afroamerikanska kvinnorna fastnade vid. De såg för ovanlighetens skull sina liv gestaltade, vilket var en stark upplevelse i sig. Bobos analytiska poäng är att socioekonomiskt och kulturellt underordnade grupper som inte är vana vid att se sina liv representerade även kan uppleva schablonbilder som ett positivt steg i riktning mot synlighet och erkännande. De intellektuella kritikerna är vana att få sina liv representerade på ett ofta komplext sätt och reagerar kritiskt mot alltför ensidiga och negativa representationer av, i detta fall, afroamerikaner. Konst och historia representerar inte bara många olika berättelser. De ”läses” även på olika sätt av skilda sociala grupper eller tolkningssamfund. Ofta med olösta konflikter som konsekvens.

Historiska museet, Världskulturmuseet och Östasiatiska museet har alla under de senaste två åren ställts inför att hantera politiskt kontroversiella verk. Historiska museet valde att låta installationen *Snövit och sanningens vansinne* stå kvar, medan de två senare museerna valde bort konstverk som upplevdes som stötande eller kontroversiella. Dessa tre museers val diskuteras i en artikel i Svenska Dagbladet (SvD 050210) där olika ståndpunkter redovisas. Å ena sidan uppfattningen som stödjer samtidskonsten och anser att museer som tar ned verk efter påtryckningar från publik och debatt bryter mot yttrandefriheten och å andra sidan uppfattningen att det är ett bra val att låta reaktionerna påverka, i Världskulturmuseets fall eftersom verket *Scène d’amour* enligt Världskulturmuseets chef Jette Sandahl ”tog fokus från det som varit ambitionen med utställningen”. Istället för en diskussion om den innehållsliga tematiken hiv och aids följde en diskussion om ”konstnärlig och religiös frihet, vilket inte var vad vi var ute efter”. Barbro Schaffer, universitetslektor i konstvetenskap vid Stockholms universitet, är starkt kritisk till valet att plocka bort eller censurera precis innan en ny utställning öppnar utifrån förväntade negativa reaktioner. ”När man har gjort ett urval till en utställning måste man stå pall för en efterföljande debatt och eventuell kritik. Det är en del av konstens syfte. Och har man en gång hävdats att konstverket är konstnärligt gångbart bör man låta det hänga. Yttrandefriheten är lagstadgad och så länge man inte bryter mot lagen ska museerna inte gå in och censurera på grund av upprörda känslor”.

Visningen av samtidskonst på museer som för allmänheten har betytt fakta, sanning och konfliktfri kunskap skapar lätt osäkerhet, ambivalens och debatt, inte bara bland dem som besöker museerna, utan även inom museerna själva när man skall leva upp till ett vidgat och fördjupat uppdrag, exempelvis genom att binda ihop samtidskonst med kulturarv. Museiche-

fen Sanne Houby Nielsen föreläser Östasiatiska museet där Sara Brolund Carvalhos installation om Falun Gong-rörelsen plockades bort inför öppningen av utställningen *Made in China*. Även om representanter för museet hänvisar till att de inte fått se verket i tillräckligt god tid innan invigningen, så har känslor av att museet censurerar sina utställningar väckts. Nielsen menar (ibid.) att den nya traditionen med samtidskonst på museer kräver en medvetenhet om att debatt kan väckas och frågan är, som hon säger, om den ”är önskvärd, om diskussion fyller utställningens syfte”. Östasiatiska museets val att inte ta med nämnda konstverk kritiserar av frilansskribenten Thomas Olsson (SvD 050212). Olsson menar att det finns flera motsägelsefulla dimensioner i det skedda. Han lyfter fram att det handlar om ett statligt museum ”som säger sig värna om nya perspektiv”, samtidigt som museet inte tar ansvar för att besökare ska få möta ”samtidskonst även på platser där sådan normalt inte visas”. Olsson uttrycker en farhåga för en utveckling där ”enbart den harmlösa konsten” ska visas i framtiden. Samtidigt lyfter han fram att den kurator som starkt kritiserat Brolund Carvalhos verk för ”ansvarslöshet och brist på moral”, eftersom förbindelserna till Kina kan tänkas påverkas negativt av verket, samtidigt uttrycker sig positiv till politiska verk på världskonstscenen. DiMaggio (1991) har pekat på att det inte är ovanligt att professionella har en åsikt på en fältmässig eller utomorganisationsnivå, medan de kan ha en annan gentemot det inomorganisatoriska vardagliga arbetet. De professionella har ofta dubbla handlingsrepertoarer, helt enkelt därför att de relaterar sig till olika fält. I DiMaggios fallstudie om museer i USA mellan 1920 och 1940 var de professionella konservativa och lojala mot den enskilde organisationen (det kulturbyråkratiska komplexet) där de arbetade, medan de på det kulturella fältet (det kulturinstitutionella komplexet) kunde attackera det system som de samtidigt var nära knutna till och beroende av i vardagen (s. 268-269). På det ena fältets nivå kan professionella vara starkt kritiska, samtidigt som de på ett annat fält kan vara nog så avvaktande till förändringar.

Att förändring är smärtsam är turbulensen kring chefer och chefspositioner inom de statliga museimyndigheterna under 2005 ett klart tecken på. Dagens Nyheter (050305) meddelar att Keith Wijkander, chef för Statens maritima museer, avgår, Jette Sandahl, chef för Världskulturmuseet kritiserar efter agerandet med Darabis konstverk. Magnus Fiskesjö, chef för Östasiatiska museet, lämnade sin post i början av januari 2005. I samband med sitt avhopp sände han ett elva sidor långt öppet brev till kulturminister Leif Pagrotsky. I brevet betonar Fiskesjö bland annat att han sedan år 2000 har arbetat utifrån målet att Östasiatiska museet skall vara ”en sant publik samhällsinstitution, ett verktyg för demokratin, och utifrån en seriös kunskapsproduktion ta ansvar för samlingarna och berätta för publiken om Asien” (Fiskesjö, 2005 s. 8). Fiskesjö menar att det inte har varit en lätt uppgift att arbeta mer offentligt, bland annat eftersom det funnits människor som varit emot en förvandling av museet ”från prestigemaskin för privatkonässörer till offentligt museum för skolan och världen” (ibid. s. 9). I slutet av brevet sammanfattar han sitt avhopp med orden ”Bristen på långsiktighet och förtroende, avsaknaden av analys och öppen diskussion, och atmosfären av tabu, rädsla och förbud istället för ett bejakande av kompetens och kreativitet också för egen del, är huvudskälen till att jag nu lämnar museet ...” (ibid. s. 9).

Det är inte konfliktfritt att vara förnyare och vilja förändring i en värld där offentligt engagemang och samtidsanalys tidigare saknats. Att vilja en pånyttfödelse, en ”rebirth”, kräver mod. Många misstag begås naturligtvis efter vägen. Kristian Berg, Historiska museets chef som figurerat flitigt i svensk dagspress i relation till museets i många fall kritiserade verksamhet, får i en intervju i Dagens Nyheter (050305), med anledning av att han slutar en aning i förtid innan gällande 6-årsförordnande går ut, frågan vad det beror på att flera museichefer lämnar sina poster. ”Det är en rätt turbulent tid i museivärlden. Det är ju inte bara vi som har försökt skapa en verksamhet på nya villkor. Museerna har varit relativt slutna institutioner som haft ett traditionellt uppdrag. Att gå in en ny tid med nya behov som hela tiden formas i samhället

omkring oss kräver mycket av cheferna. Möjligen återspeglas detta i att det är en relativt stor omsättning på museichefer.”

En förståelseutmaning

Den kulturella omvandlingen, samtidens pockande ”rebirth of the museum”, kan inte förstås, diskuteras eller problematiseras, utan ett kritiskt perspektiv. Det handlar om spänningar och konflikter, om ambivalenser och dilemman, i en förändringsprocess som placerar museerna på en knivsegg. Här har bara kunnat antydvas vad det är för djupgående motsättningar och konflikter i tiden som det handlar om. En mångkulturell mångfald och upplösning av det nationella. Relativism, nya identiteter och samhörigheter. Populism versus elitism i kampen om historiesynen. Och så vidare. Ett antal kritiska frågor har rests för att försöka inringa vad det är för förståelseutmaningar som förändringsprocessen aktualiserar, exempelvis i relation till vad det är för disciplineringsregim som växer fram och vad det är för disciplineringsregim som lämnas därefter i samband med ”the rebirth of the museum”?

Vad skall travesteras i ”the birth of the museum” i samhället av idag? Vad kan läras av omvandlingen då när det begav sig? Vad var det som skapade museet i dess traditionella form? Kulturarvet är något som hela tiden konstrueras, installeras och institutionaliseras för att brukas och är allt annat än ett ental, men däremot en mångfald i sig självt. Införandet av samtidskonsten i det kulturarvsinstallerade kulturinstitutionella komplexet är inte bara ett tecken i en samtid där konsten allt mer integreras i samhället, utan är också ett tecken på att det inte längre finns några entydiga tolkningsramar att förhålla sig till. Att förevisa ett konstverk på ett historiskt museum är att säga till besökaren att det är också Du som avgör vad betydelsen är. Tolkningsramen lämnas mera öppen. Det publika perspektivet innebär åtminstone en mer öppen institution som lämnar rum för publikens egna möjligheter att skapa en mening av historien och samtiden, utanför mer eller mindre monolitiska, hegemoniska och etablerade historietolkningar och samhällsförståelser. Ett Bourdieu-inspirerat perspektiv på kulturellt kapital, kulturfält och social ordning, makt och hierarkisering känns som oundgängligt. Vem driver och vem motverkar den rubbning som en ”rebirth” implicerar? Konsekrerade symbolvärden ruckas, konverteringens mekanismer och processer osäkras, det kulturella kapitalets innehåll och styrkor omprövas.

Frågorna är fler än svaren kring det vi har valt att beteckna som en process av ”the rebirth of the museum”. Våra reflektioner, förvisso alltför summariska och outvecklade, kanske kan invitera till en ifrågasättande och radikal, till roten gående, diskussion kring vad det hela egentligen går ut på och vilken forskning som behövs för att kritiskt granska museiutvecklingen i tiden och, på gott och ont, med tiden. Det krävs inte bara en teoretisk förståelse, utan också en handgriplig belysning av utställningsverksamhet, marknadsföring och publikarbete som tar fasta på omvärldens förändringsprocesser. Och det behövs receptionsstudier och uppföljningar kring olika konkreta utställningar och de kulturella praktiker och det meningskapande som sker i mötet när olika sociala världar, erfarenheter och intressen möts, när en sociokulturellt varierad publik konfronteras med museets bilder. Här föreligger en förståelseutmaning på flera olika nivåer. Frågan om kulturarv, historia, samhälle och demokrati ligger inte bara på arkeologers bord. Var är humanisterna, historikerna, idéhistorikerna, etnologerna och kultursociologerna i diskussionen? Var är statsvetarna?

Referenser

Litteratur

- Bennett, T. (1995): *The Birth of the museum*. London: Routledge.
- Bobo, J. (2003): "The Color Purple. Black Women as Cultural Readers" i Brooker, W. och Jermyn, D. (red.) *The Audience Studies Reader*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1995): *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.
- DiMaggio, P.J. (1991): "Constructing an Organizational Field as a Professional Project: U.S. Art Museums, 1920–1940" i *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Giddens, A. (1996): *Modernity and Self-Identity*. London: Polity Press.

Internetkälla

- Kulturrådet (2005): *Fri entré fördubblade besöken*. Tillgänglig på <http://www.kulturradet.se/index.php?pid=1952> (2005-04-25).

Brev och tidningsartiklar

- Dagens Nyheter (041220): *Statens samtidshistoriska museum*, artikel på ledarsidan.
- Dagens Nyheter (041220): *Östasiatiska – en förolämpning* av Hans Bielenstein
- Dagens Nyheter (050123): *Han vill göra historien mer tidsenlig* av Kurt Mälarstedt.
- Dagens Nyheter (050212): *Världskulturen bakom* av Dan Jönsson.
- Dagens Nyheter (050305): *Turbulent tid i museivärlden* av Lina Kalmteg.
- Dagens Nyheter (050306): *Norrmännens ära raseras av svensk* av Ingela Lind.
- Dagens Nyheter (050405): *Mångkulturell trend i museivärlden* av Peter Sandberg.
- D I K forum (Nr 3-05): "En stor glädje att kunna locka fler till våra museer", intervju med Leif Pagrotsky av Ulla Rydbeck.
- Fiskesjö, Magnus (050104): Brev till utbildnings- och kulturminister Leif Pagrotsky.
- Svenska Dagbladet (050116): *Ny inriktning på kulturarvsforskning* av Eva Bäckstedt.
- Svenska Dagbladet (050128): *Vill inte betala för kulturarvet* av Claes Arvidsson.
- Svenska Dagbladet (050210): *Kontroversiell konst censureras* av Alexandra Hernadi.
- Svenska Dagbladet (050210): *Politisering hotar den fria forskningen* av Kerstin Lidén.
- Svenska Dagbladet (050211): *Institut kompletterar universiteten* av Mats Burström.
- Svenska Dagbladet (050212): *Kuratorns svidande kritik är obegriplig* av Thomas Olsson.
- Svenska Dagbladet (050217): *Museers inlägg måste tåla granskning* av Tobias Harding.
- Svenska Dagbladet (050222): *Satsningen gynnar allmänheten* av Mikael Jakobsson.
- Svenska Dagbladet (050224): *Tv-serien Riket säger inget om 1300-talet* av Eva Bäckstedt.
- Svenska Dagbladet (050228): *Forskning på folkets bekostnad* av Lars Lönnroth.